

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Методичні рекомендації
до вивчення дисципліни для студентів
спеціальності «Право»

Київ 2019

УДК 347.6

Я77

Укладачі: І.В. Ярощук, к. і. н., доцент

Б.І. Мотузенко, к.соціол.н.

В.В. Єгоров, к. і. н., доцент

Рецензент: І.О. Мамонтов, Заслужений юрист України, канд. юрид. наук, доцент кафедри політичних наук і права

Відповідальний за випуск Є.В. Перегуда, д-р політ. наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права

Затверджено на засіданні кафедри політичних наук і права, протокол №1 від 30 серпня 2019 р.

Сімейне право: Методичні рекомендації до вивчення дисципліни для студентів спеціальності «Право». Уклад. І.В. Ярощук, Б.І. Мотузенко, В.В. Єгоров. Київ-Тернопіль: КНУБА, ФО-П Шпак В.Б., 2019. 48 с.

Подано зміст лекційного курсу, плани практичних занять, літературу з підготовки до них, тематику індивідуальних завдань та рекомендації з їх підготовки, питання підсумкового контролю, основи політики академічної доброчесності та політики відвідуваності.

Призначено для студентів спеціальності «Право».

ЗМІСТ

Загальні положення.....	4
Мета та завдання навчальної дисципліни	6
Методи навчання.....	9
Зміст лекційного курсу	11
Плани практичних занять та література до них.....	15
Вимоги до індивідуальних завдань для студентів денної та контрольних робіт для студентів заочної форми навчання.	
Тематика індивідуальних завдань та контрольних робіт	33
Питання підсумкового контролю.....	36
Модульно-рейтингова система оцінювання знань	39
Політика щодо академічної доброчесності	41
Політика щодо відвідування	41
Методичне забезпечення	42
Інформаційні ресурси	47

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Навчальна дисципліна «Сімейне право» є важливою складовою формування правника як фахівця на першому рівні вищої освіти (бакалавра). Розвиток та трансформація суспільних відносин в Україні потребує вдосконалення перш за все механізмів правового виховання та підвищення значущості ролі права в суспільних процесах. У зв'язку з цим зростає роль досліджень, які дають можливість розглянути право в комплексній системі в цілому, а також визначити право як частину соціального цілого.

Кожна самостійна галузь права характеризується своїм власним предметом та методом правового регулювання. Відносини, які регулюються такою галуззю, мають істотно відрізнятись від усіх інших відносин, а метод, за допомогою якого здійснюється їх регулювання, - являти собою унікальну композицію засобів та прийомів правового впливу. Виходячи з аналізу предмета та методу правового регулювання сімейних відносин, з урахуванням загальних тенденцій сучасного розвитку права і законодавства сімейне право становить підгалузь цивільного права, обумовлюється особливостями відносин які регулюються нормами сімейного права, та своєрідністю засобів їх правового регулювання. Сімейне право – це сукупність правових норм, що регулюють сімейні відносини. Тобто сімейне право регулює особисті немайнові та майнові відносини, що виникають між подружжям, іншими членами сім'ї та відносини усиновлення (удочеріння), опіки, піклування, патронату та інше.

Вивчення дисципліни передбачене протягом одного семестру II курсу навчання, за підсумками якого студенти здають залік.

У цьому виданні аналізуються компетентності згідно зі Стандартом освіти за спеціальністю 081 «Право», які опановують студенти в ході вивчення дисципліни «Сімейне право», результати навчання, які відповідають Стандарту.

Вміщені зміст лекційного курсу, плани практичних занять, перелік літератури для підготовки до них, тематику індивідуальних завдань та рекомендації з їх підготовки, опис механізмів контролю за навчальним процесом, зокрема питання підсумкового контролю, опис елементів політики академічної доброчесності та політики відвідування.

Важлива роль при вивченні дисципліни відводиться самостійній роботі студентів, зокрема виконанню індивідуального завдання. У виданні наведений орієнтовний перелік тем індивідуальних завдань. Перелік не є вичерпним. Студенти можуть запропонувати власні теми, виходячи з інтересів своєї наукової роботи.

Індивідуальне завдання може бути виконане у різних формах. Зокрема, студенти можуть це зробити у вигляді реферату. Він повинен мати обсяг від 18 до 24 сторінок рукописного тексту. Реферат включає

план, відповідно до плану зміст, основні висновки і список літератури. Список літератури може складатися за алфавітом, за тематикою або за порядком згадування літератури в тексті. Водночас індивідуальне завдання може бути виконане в інших формах, наприклад, презентації. В цьому разі обсяг роботи визначається індивідуально – залежно від теми.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу: Викладання курсу має на меті формування системи знань про поняття, предмет та метод сімейного права, його джерела, основні інститути, особливості правового регулювання сімейних правовідносин та загальні закономірності і характерні особливості виникнення, функціонування і зміни сімейного законодавства в Україні з метою вирішення конкретних питань практичної діяльності щодо захисту прав та інтересів людини у сфері сімейного права, знайомство з особливостями правового регулювання сімейних відносин; набуття студентами знань та розуміння змісту норм сімейного законодавства України, формування умінь та навичок щодо самостійного розв'язання практичних проблем, які виникають між учасниками сімейних правовідносин, правильного застосування норм сімейного законодавства.

Компетентності студентів, що формуються в результаті засвоєння дисципліни

Код	Зміст	Результати навчання
ЗК2	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	ПРН2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.
ЗК3	Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.	ПРН4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.
ЗК8	Здатність бути критичним і самокритичним.	ПРН5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.
ЗК10	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).	ПРН6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.
ЗК11	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.	ПРН9. Самостійно визначати ті обставини, у зв'язку яких потрібна допомога і діяти відповідно до рекомендацій. ПРН12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло. ПРН13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.
ЗК12	Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.	ПРН21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях,
ЗК14	Цінування та повага	

	різноманітності і мультикультурності	виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.
СК3	Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи.	
СК4	Знання і розуміння міжнародних стандартів прав людини, положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини.	
СК11	Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.	
СК12	Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.	
СК13	Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності	

Згідно з вимогами ОПП студенти після засвоєння навчальної дисципліни мають продемонструвати такі результати навчання:

знати:

- основні категорії сімейного права;
- предмет та метод сімейного права;
- загальні положення про сімейні правовідносини, їх учасників;
- загальні положення про особисті немайнові сімейні права та обов'язки подружжя;
- загальні положення про спільні та роздільні права власності;
- засоби захисту сімейних прав та інтересів;
- строки в сімейному праві;
- підстави виникнення батьківських правовідносин, зміст батьківських прав та обов'язків
- визначення та реєстрація походження дитини.
- опіка та піклування;

- основні положення сімейно-правової доктрини з питань укладення та припинення шлюбу;
- виникнення та припинення правовідносин між батьками та дітьми, особистих немайнових та майнових правовідносин між членами сім'ї та родичами, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- підходи судової практики щодо тлумачення і застосування законодавства України, що регулює сімейні правовідносини;
- положення актів сімейного законодавства України та міжнародних договорів щодо правового регулювання правовідносин між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами;
- джерела цивільного процесуального права та їх структуру;
- поняття й значення цивільних процесуальних правовідносин, їх місце в механізмі правового регулювання.

вміти:

- визначати предмет сімейного права;
- оперувати основними поняттями та категоріями сімейного права;
- визначати коло сімейних правовідносин;
- аналізувати сімейне законодавство;
- правильно застосовувати норми цивільного та сімейного законодавства; - приймати рішення та здійснювати рішення та юридичні дії у відповідності із законом
- застосовувати методи та прийоми роботи з правовою інформацією та вирішувати правові задачі;
- застосовувати метод правового аналізу, оперувати юридичними поняттями та категоріями;
- логічно грамотно висловлювати точку зору з питань застосування законодавства, що регулює сімейні правовідносини, правильно тлумачити сімейно-правові норми;
- застосовувати сімейно-правові норми для вирішення конкретних практичних ситуацій;
- складати проекти договорів та іншу ділову документацію;
- аргументувати власну точку зору та прийняте за конкретним завданням рішення.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Вивчення курсу «Сімейне право» здійснюється у формі лекцій, практичних занять, самостійної роботи студентів над законодавчою базою та навчально-методичною літературою, написання індивідуальних завдань (курскових робіт), модульного контролю, складання іспиту.

Лекція як провідна організаційна форма навчального процесу вводить в предметне правове поле, знайомить з найбільш важливими проблемами сучасної юридичної науки (світової та вітчизняної), забезпечує системність знань. Викладач постійно оновлює, доопрацьовує, систематизує лекційний матеріал, подає його в навчально-орієнтованій інтерпретації.

Практичне заняття – колективна форма аудиторних занять, активний метод перевірки знань, якому передують лекція і самостійне опрацювання студентами українського та міжнародного законодавства, практики його застосування, посібників, підручників, поточних публікацій в друкованих та електронних ЗМІ, власного конспекту лекцій. Під час семінарів студенти виступають з підготовленими доповідями, беруть участь в обговоренні інших доповідей (дискусії), формулюють запитання, виступають з рецензіями, висловлюють власні оцінки, погляди, демонструють вміння та навички правового аналізу новітніх правових процесів та явищ.

Плани семінарських занять для студентів денної форми навчання спеціальності 081 «Право» охоплюють 9 тем з курсу «Сімейне право» і розраховані на 16 годин лекційних і 18 годин практичних занять. Кожна тема містить окремі питання, висвітлення яких розкриває практичну правову проблему в цілому. Плани семінарів не дублюють лекційного курсу, а розширюють, конкретизують і доповнюють його.

Для підготовки кожної теми семінарів студентам пропонується список рекомендованої літератури, опрацювання якої дозволить ґрунтовно опанувати відповідну проблематику. Рекомендованою літературою можна скористатися на Освітньому сайті КНУБА, в читальному залі бібліотеки КНУБА, в навчально-методичному кабінеті кафедри політичних наук і права (ауд. 432). Крім того, бібліотека та навчально-методичний кабінет володіють розгалуженими фондами періодичних видань, ознайомлення з якими допоможе студентам актуалізувати отримані юридичні знання, зокрема вникнути в український правовий вимір.

Під час роботи на семінарі студенти повинні продемонструвати свої знання вільно оперуючи засвоєним понятійно-категоріальним апаратом з сімейного права.

Високу оцінку студент отримує тоді, коли системно логічно висвітлює навчальну проблему своїми словами, користуючись відповідними записами.

Перші доповіді з питань семінару варто розраховувати на 10-15 хв., як правило, перед аудиторією. Подальше обговорення доповіді включає такі форми участі в семінарі: доповнення, запитання, зауваження, побажання, розгорнута оцінка. Регламент участі в обговоренні доповіді – до 5 хв.

Індивідуальне завдання підлягає захисту студентом на заняттях, які призначаються додатково. Індивідуальне завдання може бути виконане у різних формах. Зокрема, студенти можуть зробити його у вигляді реферату. Реферат повинен мати обсяг 18-24 сторінок А4 тексту (кегель Times New Roman, шрифт 14, інтервал 1,5), включати план, структуру основної частини тексту відповідно до плану, висновки і список літератури, складений відповідно до ДСТУ 8302:2015. В рефераті можна також помістити словник базових понять до теми. Водночас індивідуальне завдання може бути виконане в інших формах, наприклад, у вигляді презентації у форматі Power Point. В цьому разі обсяг роботи визначається індивідуально – залежно від теми.

Література, що рекомендується для виконання індивідуального завдання, наведена у цьому виданні, а в електронному вигляді вона розміщена на Освітньому сайті КНУБА, на сторінці кафедри політичних наук і права.

Також як виконання індивідуального завдання за рішенням викладача може бути зарахована участь студента у міжнародній або всеукраїнській науково-практичній конференції з публікацією у матеріалах конференції тез виступу (доповіді) на одну з тем, дотичних до змісту дисципліни, або публікація статті на одну з таких тем в інших наукових виданнях.

Текст індивідуального завдання подається викладачу не пізніше, ніж за 2 тижні до закінчення навчального семестру. Заняття із захисту індивідуальних завдань призначаються не пізніше, ніж за 1 тиждень до закінчення семестру. Викладач має право вимагати від студента доопрацювання індивідуального завдання, якщо воно не відповідає встановленим вимогам.

Підсумковий контроль здійснюється шляхом заліку з урахуванням підсумків поточного та модульного контролю.

Консультації з дисципліни проводяться керівником курсу щосереди в 15.10 в ауд. 431 Центрального корпусу КНУБА. Якщо заняття з дисципліни проводить інший викладач, графік консультаційних занять доводиться ним до студентів на початку вивчення дисципліни.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

МОДУЛЬ 1.

СІМЕЙНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРИВАТНОГО ПРАВА.

Змістовий модуль I

Засади регулювання сімейних відносин

ТЕМА 1.

ПОНЯТТЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА, СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Поняття сімейного права як галузі права. Предмет правового регулювання сімейного права. Загальна характеристика суспільних відносин, які складають предмет сімейного права.

Метод правового регулювання сімейних відносин та його ознаки. Державно-нормативний метод правового регулювання. Локально-договірний метод. Єдність і диференціація сімейного права. Основні принципи сімейного права. Джерела сімейного права. Конституція України в системі джерел сімейно-правових норм. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства.

Сімейний кодекс України як основне джерело сімейного законодавства України. Договір та звичаї як джерела сімейно-правових норм. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства.

Функції сімейного права. Система і основні завдання навчальної дисципліни «Сімейне право».

Місце в національній системі права України. Взаємозв'язок і розмежування сімейного права з іншими галузями системи права України (конституційним, цивільним, адміністративним, правом соціального забезпечення).

Тенденції розвитку сімейного права у сучасних умовах. Адаптація сімейного законодавства України до принципів міжнародного та європейського сімейного права.

ТЕМА 2.

СІМ'Я. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Загальна характеристика принципів сімейного права України. Поняття принципів сімейного права України. Характерні риси принципів сімейного права. Конституційні принципи сімейного права України.

Ознаки та підстави виникнення сім'ї за законодавством України. Види сімейних правовідносин. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин. Акти цивільного стану.

Суб'єкти сімейних правовідносин. Кровне споріднення, лінії та ступені споріднення. Правове значення свояцтва. Строки в сімейному праві. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків. Захист сімейних прав та інтересів.

Принципи сімейного права. Договірне регулювання сімейних відносин. Роль звичаїв у регулюванні сімейних відносин. Соціальні регулятори сімейних відносин.

ТЕМА 3.

УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РОЗІРВАННЯ ТА НЕДІЙСНОСТІ ШЛЮБУ. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР.

Поняття джерел сімейного права України. Види та особливості джерел сімейного права.

Поняття та ознаки шлюбу. Конкубінат: історія та сучасність. Умови та порядок укладення шлюбу. Виникнення права на шлюб, шлюбний вік, добровільність шлюбу, свобода шлюбу та її межі.

Заручини, правові наслідки відмови від шлюбу. Час, місце та порядок реєстрації шлюбу. Презумпція право згідності шлюбу. Поняття та правова природа недійсності шлюбу, перешкоди до укладення шлюбу. Особи, які не можуть перебувати в шлюбі між собою.

Державна реєстрація шлюбу, її правове значення. Правові наслідки відмови від укладення шлюбу. Презумпція згідності шлюбу.

Поняття недійсності шлюбу. Підстави недійсності шлюбу: правові моделі визнання шлюбу недійсним (абсолютна та відносна недійсність шлюбу); санація недійсного шлюбу. Правові наслідки недійсності шлюбу, їх види. Визнання шлюбу неукладеним. Абсолютна та відносна недійсність шлюбу. Конвалідація недійсного шлюбу.

Підстави припинення шлюбу за законодавством України. Припинення шлюбу шляхом його розірвання. Порядок анулювання актового запису про шлюб та визнання шлюбу недійсним. Особи, які мають право на звернення до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним. Момент, з якого шлюб є недійсним.

Загальні та особливі правові наслідки недійсності шлюбу та їх види. Визнання шлюбу неукладеним. Порядок розірвання шлюбу в адміністративному порядку, порядок розірвання шлюбу в судовому порядку.

Визнання розірвання шлюбу фіктивним. Поновлення шлюбу після його розірвання.

Правові наслідки припинення шлюбу. Режим окремого проживання (інститут сепарації).

Порядок реєстрації актів громадянського стану громадян України, що проживають поза межами України. Застосування іноземних законів і

міжнародних договорів.

Змістовий модуль II

Немайнові та майнові правовідносини між подружжям.

ТЕМА 4.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Поняття та характеристика майнових правовідносин подружжя.

Правовий режим майна подружжя. Законний та договірний режим майна подружжя (загальна характеристика). Право спільної сумісної власності подружжя. Види законного режиму майна. Договірний режим майна подружжя.

Право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Способи та порядок поділу майна подружжя. Застосування позовної давності до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

ТЕМА 5.

ПРАВОВІДНОСИНИ З УТРИМАННЯ ПОДРУЖЖЯ

Поняття, особливості та види зобов'язань по утриманню.

Загальні та спеціальні умови для виникнення права в одного з подружжя на утримання.

Способи надання утримання. Розмір аліментів. Позбавлення права на утримання або обмеження його строком. Договір подружжя про надання утримання.

Особливості зобов'язань по утриманню жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю.

Змістовий модуль III

Немайнові та майнові правовідносини батьків та дітей.

ТЕМА 6.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДІТЕЙ

Походження як підстава виникнення правовідносин між батьками та дітьми. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою. Презумпції батьківства та материнства.

Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.

Добровільне визнання батьківства. Підстави, суб'єкти та порядок судового визнання батьківства. Встановлення факту батьківства (материнства).

Визначення походження дитини, народженої в результаті

застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Оспорювання запису про батьківство (материнство). Позовна давність.

ТЕМА 7. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ТА МАЙНОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ

Поняття та ознаки особистих немайнових правовідносин.

Види та загальна характеристика окремих особистих немайнових прав батьків та дітей: право дитини на ім'я; право дитини на належне батьківське виховання; право дитини на місце проживання; право дитини на висловлення своєї думки; право на захист прав та інтересів.

Захист прав та інтересів дитини.

Підстави позбавлення батьківських прав, правові наслідки позбавлення батьківських прав.

Права батьків і дітей на майно. Роздільне та спільне сумісне майно батьків та дітей. Особливості управління майном дітей. Використання доходу від майна дітей.

ТЕМА 8. ФОРМИ СІМЕЙНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Історія становлення законодавства про усиновлення в Україні. Поняття та функції усиновлення.

Усиновлювачі. Переважне право на усиновлення дитини. Порядок усиновлення дітей, які є громадянами України і проживають в Україні або за межами України, іноземними громадянами. Вирішення питання опіки (піклування), які ускладнені іноземним елементом.

Особливості усиновлення повнолітніх осіб. Суб'єкти надання згоди на усиновлення. Порядок усиновлення. Особливості судового розгляду справ про усиновлення. Таємниця усиновлення: підстави, порядок та правові наслідки визнання усиновлення недійсним.

Підстави, порядок та правові наслідки скасування усиновлення.

Поняття, правова сутність та мета встановлення опіки та піклування.

Роль органів держави у відносинах опіки та піклування. Порядок встановлення та припинення опіки (піклування). Особи, які можуть бути опікунами (піклувальниками).

Застосування норм міжнародного права у питаннях опіки та піклування. Функції органів опіки та піклування щодо майна дитини. Патронат. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ 1.

СІМЕЙНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРИВАТНОГО ПРАВА.

Змістовий модуль I

Засади регулювання сімейних відносин

ТЕМА 1.

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ТА ДЖЕРЕЛА СІМЕЙНОГО ПРАВА, СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Практичне заняття

1. Поняття, предмет та методи сімейного права. Основні принципи сімейного права.

2. Етапи розвитку сімейного права

2.1. Перші декрети Радянської влади з питань сім'ї та шлюбу, перший сімейний кодекс РРФСР.

2.2. Перші декрети про шлюб та сім'ю в Україні. Сімейний кодекс України 1919 року. Сімейний кодекс України 1926 року. Зміни Кодексу УРСР 1926 року у зв'язку з виданням Закону від 27 червня 1936 року та Указу від 8 липня 1944 року. Основи законодавства СРСР і союзних республік про шлюб та сім'ю, Кодекс про шлюб і сім'ю України.

2.3. Сімейний кодекс України 2002 року.

3. Конституція України в системі джерел сімейно-правових норм.

4. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства.

4.4. Договір та звичаї як джерела сімейно-правових норм .

Рекомендована література

1. Бичкова С. С. Сімейне право України : термінол. слов. / С. С. Бичкова, О. В. Куриліна Ю. Ф. Іванов; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. – Київ : Освіта України, 2017. – 92 с.

2. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Навчальний посібник. – Х.: Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. – 576 с.

3. Дзера О. В. Сімейне право України. - Підручник. - Юрінком інтер. – 2016. – 520 с.

4. Дякович М. М. Сімейне право України: Навчальний посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. – К.: Правова єдність, 2012. – 551 с.

5. Лепех С. М. Сімейне право України: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 318 с.

6. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

7. Сімейне право України : навчальний посібник / Т. А. Кобзева, В. С. Шапіро. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 90 с.
8. Сімейне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів / Тетарчук І.В. – ЦНЛ, 2017. – 176 с.
9. Сімейне право України: Підручник / За ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубєвої. – К.: Істина, 2010. – 320 с.
10. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 320 с.
11. Сімейне право України: Підручник / С.Б. Булеца, В.В. Заборовський, В.Г.Фазикош та ін. ; за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. – К. : Знання, 2015. – 375 с.
12. Сімейне право України. Практикум для студентів юридичного факультету. / Укл.: Лепех С.М. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2018 р. – 66 с.
13. Сімейне право. Методичні рекомендації для студентів юридичного факультету. / Укл. д.ю.н. Дякович М.М.– Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка – 2018. – 23 с.
14. Сімейне право. Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 081 – «Право» освітнього ступеня «Бакалавр» / Укл.: к. ю. н., доц.. Скрипник В.Л. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського – 2018. – 31 с.
15. Сімейне право. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 081 «Право» / Укл.: Колодій І.М. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2018. – 53 с.
16. Чеховська І. В. Сімейне право : практикум / І. В. Чеховська, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 132 с.

Перелік нормативно-правових актів . Міжнародна та вітчизняна нормативна база сімейного права:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України – 27.09.1991 року).
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року // Офіційний Вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенцію ратифіковано законом № 475/97-ВР від 17.07.97) (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року)

5. Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року), (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91)

6. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном Укладено в Нью-Йорку 20 червня 1956 року.

7. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1.5. Конвенція про визнання розлучень та рішень щодо окремого проживання подружжя (Гаага, 1 червня 1970 року)

8. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (Про приєднання до Конвенції із заявою та застереженням додатково див. Закон N 135-V (135-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.416) 1.7. Конвенція про укладення та визнання дійсності шлюбів (Гаага, 14 березня 1978 року)

9. Конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя (Гаага, 14 жовтня 1978 року)

1.9. Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962

10. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) (Конвенцію ратифіковано Законом N 3017-VI (3017-17) від 15.02.2011 із застереженням та заявою)

11. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (Конвенцію ратифіковано Законом N 862-VI (862-17) від 14.01.2009)

12. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (Про приєднання України до Конвенції з заявою див. Закон N 3303-IV (3303-15) від 11.01.2006, ВВР, 2006, N 16, ст.140) (Про набрання чинності Конвенції для України додатково див. Лист (v1320321-11) від 29.04.2011) 2

13. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) (Конвенцію ратифіковано Законом N 3017-VI (3017-17) від 15.02.2011 із застереженням та заявою) 3

Нормативні документи українського законодавства.

14.Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

15. Закон України — Про внесення змін до Закону України — Про державну допомогу сім'ям з дітьми від 22.03.2001 р.

16. Закон України — Про охорону дитинства від 26.04.2001 р.

17. Закон України - Про запобігання та протидію домашньому насильству.

18. Закон України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми"

19. Закон України "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" від 1 липня 2010 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 5, ст.21).

20. Закон України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" від 1 червня 2000 р.

21. Закони України "Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей" від 2 червня 2005 р

22. Закон України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам" від 16 листопада 2000 р.

ТЕМА 2.

СІМ'Я. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Практичне заняття

1. Поняття сім'ї. Ознаки та підстави виникнення сім'ї за законодавством України.

2. Поняття та види сімейних правовідносин. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин. Акти цивільного стану.

3. Суб'єкти сімейних правовідносин. Кровне споріднення, лінії та ступені споріднення. Правове значення свояцтва. Строки в сімейному праві.

4. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків. Захист сімейних прав та інтересів.

5. Принципи сімейного права. Договірне регулювання сімейних відносин. Роль звичаїв у регулюванні сімейних відносин. Соціальні регулятори сімейних відносин.

Рекомендована література

1. Бичкова С. С. Сімейне право України : термінол. слов. / С. С. Бичкова, О. В. Куриліна Ю. Ф. Іванов; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. Справ – Київ : Освіта України, 2017 – 92 с.

3. Ватрас В. А. Суб'єкти сімейних правовідносин: дис. кандидата юрид. наук : 12.00.03 /Ватрас Володимир Антонович. – Київ, 2008. – 227 с.

4. Дзера О. В. Сімейне право України. - Підручник. - Юрінком інтер. – 2016. – 520 с.

5. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

6. Сімейне право України: Підручник / За ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2010. – 320 с.

7. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 320 с.

8. Сімейне право України: Підручник / С.Б. Булеца, В.В. Заборовський, В.Г.Фазикош та ін. ; за ред. С.Б. Булеци, В.Г.Фазикоша. – К. : Знання, 2015. – 375 с.

9. Сімейне право. Методичні рекомендації для студентів юридичного факультету. / Укл. д.ю.н. Дякович М.М.– Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка – 2018. –23 с.

10. Сімейне право. Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 081 – «Право» освітнього ступеня «Бакалавр» / Укл.: к. ю. н., доц.. Скрипник В.Л. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського – 2018. – 31 с.

11. Харитонова О. І. Поняття та підстави виникнення сімейних правовідносин / О. І. Харитонова // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання) : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 16 вересня 2010 р.). – К. : КНТ, 2011. – С. 59–64.

12. Чеховська І. В. Сімейне право : практикум / І. В. Чеховська, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 132 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Закон України "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" від 1 липня 2010 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 5, ст.21).

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. // Офіційний веб сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_042

4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : постанова Пленуму Верховного Суду України : від 21 грудня 2007 р. № 11 //Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 1.

ТЕМА 3.

УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РОЗІРВАННЯ ТА НЕДІЙСНОСТІ ШЛЮБУ. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР.

Практичне заняття 1. УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РОЗІРВАННЯ ТА НЕДІЙСНОСТІ ШЛЮБУ.

1. Поняття та ознаки шлюбу. Конкубінат: історія та сучасність.
2. Закони шлюбу:

- 2.1. виникнення права на шлюб;
- 2.2. шлюбний вік;
- 2.3. добровільність шлюбу. Свобода шлюбу та її межі;
- 2.4. перешкоди до укладення шлюбу. Особи, які не можуть перебувати в шлюбі між собою.
3. Державна реєстрація шлюбу, її правове значення. Заява про реєстрацію шлюбу.
4. Заручини, правові наслідки відмови від шлюбу. Час, місце та порядок реєстрації шлюбу.
5. Презумпція правозгідності шлюбу. Поняття та правова природа недійсності шлюбу.
6. Підстави недійсності шлюбу. Абсолютна та відносна недійсність шлюбу. Конвалідація недійсного шлюбу.
7. Порядок анулювання актового запису про шлюб та визнання шлюбу недійсним. Особи, які мають право на звернення до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним. Момент, з якого шлюб є недійсним.
8. Загальні та особливі правові наслідки недійсності шлюбу та їх види.
9. Визнання шлюбу неукладеним.

Рекомендована література

1. Бичкова С. С. Сімейне право України : термінол. слов. / С. С. Бичкова, О. В. Куриліна Ю. Ф. Іванов; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ – Київ : Освіта України, 2017 – 92 с.
2. Бикова О.Ю. Деякі особливості розірвання шлюбу державними органами реєстрації актів цивільного стану / О.Ю. Бикова // Держава і права: Збірник наукових праць. – К., 2003. – С.338-343.
3. Глиняна К.М. Особливості суб'єктивного права на розлучення / К.М. Глиняна // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Одеса, 2006. – С.430-437.
4. Гопанчук В. С., Войтенко Т. В. Омана як відносна підстава недійсності шлюбу / В. С. Гопанчук, Т. В. Войтенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2014. - Вип. 29(1). - С. 133-136.
5. Дутко А. Шлюб як юридична конструкція: реалії та перспективи / А. Дутко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. – 2016. – № 855. – С. 398-403.
6. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.
7. Сімейне право України : навчальний посібник / Т. А. Кобзева, В. С. Шапіро. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 90 с.

8. Сімейне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів / Тетарчук І.В. – ЦНЛ, 2017. – 176 с.

9. Сімейне право. Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 081 – «Право» освітнього ступеня «Бакалавр» / Укл.: к. ю. н., доц.. Скрипник В.Л. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського – 2018. – 31 с.

10. Сімейне право. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 081 «Право» / Укл.: Колодій І.М. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2018. – 53 с.

11. Нікітенко Р. С. Докази і доказування у справах окремого провадження про розірвання шлюбу / Р. С. Нікітенко // Право і суспільство. - 2014. - № 3. - С. 86-91.

12. Чеховська І. В. Сімейне право : практикум / І. В. Чеховська, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 132 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Конвенція про визнання розлучень та рішень щодо окремого проживання подружжя (Гаага, 1 червня 1970 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_925 (дата звернення: 05.08.2019).

3. Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 05.08.2019).

4. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

5. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затв. наказом Міністерства юстиції України : від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України : від 24.12.2010 № 3307/5) // Офіційний вісник України. – 2000. – № 42. – Ст. 1803.

6. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України : від 1 липня 2010 р. № 2398-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 38. – Ст. 509.

6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

Практичне заняття 2. ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР. ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

1. Поняття шлюбного договору: його загальна характеристика.
2. Право на укладення шлюбного договору. Зміст шлюбного договору. Форма шлюбного договору. Початок дії та строк дії шлюбного договору.
3. Визначення у шлюбному договорі правового режиму майна. Зміна умов шлюбного договору. Право на відмову від шлюбного договору.
4. Розірвання шлюбного договору.
5. Порядок укладення шлюбів громадян України з іноземними громадянами та іноземних громадян між собою в Україні. Порядок розірвання шлюбу громадян України з іноземними громадянами і шлюбів іноземних громадян між собою в Україні.
6. Порядок реєстрації актів громадянського стану громадян України, що проживають поза межами України. Застосування іноземних законів і міжнародних договорів.

Рекомендована література

1. Белов Д. М., Палешник Л. І. Деякі проблеми укладення шлюбного договору / Д. М. Белов, Л. І. Палешник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2015. - Вип. 33(1). - С. 148-151.
2. Гриняк А. Шлюбний договір як підстава виникнення спільної власності подружжя / А. Гриняк // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №2. – С.47-49.
3. Грицик А. С. Аналіз судової практики щодо визнання шлюбних договорів недійсними / А. С. Грицик // Цивілістична процесуальна думка. - 2016. - №4. - С. 21-24.
4. Карась Я. А. Реєстрація шлюбу з іноземцями на території України / Я. А. Карась // Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К. : ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2017. – С. 94-98.
5. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.
6. Сімейне право України : навчальний посібник / Т. А. Кобзева, В. С. Шапіро. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 90 с.
7. Сімейне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів / Тетарчук І.В. – ЦНЛ, 2017. – 176 с.
8. Сімейне право. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 081 «Право» / Укл.: Колодій І.М. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2018. – 53 с.

9. Сімейне право. Методичні рекомендації для студентів юридичного факультету. / Укл. д.ю.н. Дякович М.М.– Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка – 2018. –23 с.

10. Сімейне право. Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 081 – «Право» освітнього ступеня «Бакалавр» / Укл.: к. ю. н., доц.. Скрипник В.Л. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського – 2018. – 31 с.

11. Пилипенко Ю. О. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин за законодавством зарубіжних країн / Ю. О. Пилипенко // Право і суспільство. - 2015. - № 4(3). - С. 104-111.

12. Ульяненко О.О. Шлюбний договір у сімейному праві України: Монографія. – К.: Грот. – 124 с. 13.

13. Чеховська І. В. Сімейне право : практикум / І. В. Чеховська, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 132 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях, прийнята резолюцією 41/ 85 Генеральної Асамблеї : від 3 грудня 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_131.

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Змістовий модуль II

Немайнові та майнові правовідносини між подружжям.

ТЕМА 4.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Практичне заняття

1. Поняття та характеристика майнових правовідносин подружжя.

2. Правовий режим майна подружжя. Законний та договірний режим майна подружжя (загальна характеристика). Право спільної сумісної власності подружжя. Види законного режиму майна. Договірний режим майна подружжя.

3. Право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Способи та порядок поділу майна подружжя. Застосування позовної давності до вимог про поділ майна, що

є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

4. Накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Рекомендована література

1. Боднар Т.В., Михальнюк О.В. Сімейне право: практикум. К.: Алерта, 2019. 132 с.

2. Гриняк О. Б. Право спільної власності подружжя на житло за законодавством України : монографія. / О. Б. Гриняк. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2017. –220 с.

3. Дутко А.О. Сімейне право України: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

4. Даценко В. М., Гуцал Л. В., Юровська Г. В. 93 питання з сімейного права: посібник для суддів. Київ: Алерта, 2020. 98 с.

5. Дзера О.В. Сімейне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 520 с.

6. Журавльова Д. В. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 15 березня 2019 року. Київ, 2019. – 520 с.

7. Нікітюк О. М. Охорона та захист права спільної власності подружжя у цивілістичному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Нікітюк. –Київ, 2017. – 20 с.

8. Простибоженко О. С. Правовий режим майна подружжя за законодавством європейських держав: порівняльно-правовий аналіз і напрямки гармонізації / О. С. Простибоженко // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – 2016. – Т. 21, вип. 1 (28). – С. 111–129. – (Серія : Правознавство).

9. Простибоженко О. С. Способи поділу спільного майна подружжя: погляд на правозастосовну практику / О. С. Простибоженко // Часопис кримінального і цивільного судочинства. –2017. – № 1. – С. 147–155.

10. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

11. Ткачук О.М. Сімейне законодавство України: постатейний показчик правових позицій Верховного Суду України та практика ЄСПЛ. Київ: Право 2017. 248 с.

12. Чеховська І.В., Самілик Л.О. Сімейне право : практикум. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 132 с.

13. Що слід знати цивільному подружжю при поділі спільної сумісної власності // Закон і бізнес. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zib.com.ua/ua/print/73474_scho_slid_znati_civilnomu_podruzzhzhyu.

14. Якименко О.О. Майно подружжя. Судові спори. К.: Консоль,

2017. 616 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя (Гаага, 14 жовтня 1978 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_923 (дата звернення: 05.08.2019).

2. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (Про приєднання до Конвенції із заявою та застереженням додатково див. Закон N 135-V (135-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.416)) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 05.08.2019).

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

ТЕМА 5.

ПРАВОВІДНОСИНИ З УТРИМАННЯ ПОДРУЖЖЯ

Практичне заняття

1. Поняття, особливості та види зобов'язань по утриманню.

2. Загальні та спеціальні умови для виникнення права в одного з подружжя на утримання.

3. Способи надання утримання. Розмір аліментів. Позбавлення права на утримання або обмеження його строком. Договір подружжя про надання утримання.

4. Особливості зобов'язань по утриманню жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю.

Рекомендована література

1. Бойко О. О. Не зареєстрований шлюб: поділ майна та докази спільного проживання в суді / О. О. Бойко // Протокол - юридичний інтернет - ресурс. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/nezareestrovaniy_shlyub_podil_mayna_ta_dokazi.

2. Волохов О. С. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів / О. С. Волохов // Держава і право. – 2010. – Вип. 47. – С. 418–424.

3. Гриняк О. Б. Право спільної власності подружжя на житло за законодавством України : монографія. / О. Б. Гриняк. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2017. – 220 с.

4. Дерій О. О. Поняття аліментного зобов'язання / О. О. Дерій // Держава і право. – 2013. – Вип. 59. – С. 282–287.

5. Лепех С.М. Проблеми правового регулювання відносин

конкубітату за сімейним кодексом України 2002 р. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3. – С. 147–154. – С. 147.

6. Овчатова-Редько А.О. Майнові правовідносини жінки та чоловіка, які перебувають у фактичному шлюбі, за законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Овчатова-Редько Алла Олександрівна; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009. – 19 с. – С. 12.

7. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Мельниченко. – Київ, 2015. – 20 с.

8. Мічурін Є. Особливості реалізації прав та обов'язків подружжя з надання утримання / Є. Мічурін // Юридичний журнал. – 2004. – №7. – С.94-95.

9. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Ю.В. Білоусов [та ін.]; за ред. Є.О. Харитонова. – Вид. 2-ге, допов. – Х.: Одиссей, 2008. – С. 145.

10. Розгон О. В. Законне та договірне регулювання утримання фактичного подружжя. Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса». 2016. № 4 (88). С.155-162.

11. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

12. Сімейне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів / Тетарчук І.В. – ЦНЛ, 2017. – 176 с.

13. Чеховська І.В., Самілик Л.О. Сімейне право : практикум. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 132 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя (Гаага, 14 жовтня 1978 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_923 (дата звернення: 05.08.2019).

2. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (Про приєднання до Конвенції із заявою та застереженням додатково див. Закон N 135-V (135-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.416)) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 05.08.2019).

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Змістовий модуль III
Немайнові та майнові правовідносини батьків та дітей.

ТЕМА 6.
ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДІТЕЙ
Практичне заняття

1. Походження як підстава виникнення правовідносин між батьками та дітьми. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою. Презумпції батьківства та материнства.

2. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою:

2.1. добровільне визнання батьківства;

2.2. підстави, суб'єкти та порядок судового визнання батьківства;

2.3. встановлення факту батьківства (материнства).

3. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

4. Оспорювання запису про батьківство (материнство). Позовна давність.

Рекомендована література

1. Красицька Л. В. Особливості розгляду судами справ про визначення батьківства / Л. В. Красицька // Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України : матеріали круглого столу, (Київ, 25 травня 2006 р.). – Х. : Ксилон, 2007. – С. 119–123.

2. Красицька Л.В./Визначення походження дитини від матері / Л.В. Красицька//Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2017. – № 3. – С. 172-180.

3. Конончук Н.М. Презумпція шлюбного походження дитини за сімейним законодавством України / Н.М. Конончук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Вип. 6-2. – Т. 2. – С. 16–19.

4. Михальчук О. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні / О. Михальчук // Юридичний журнал. – 2007. – №11.

5. Солодна Т. Експертиза ДНК – від встановлення батьківства до доказування материнства // Протокол (юридичний інтернет-ресурс) від 14.10.2016 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/ekspertiza_dnk_vid_vstanovlennya_batkivstva_do_dokazuvannya_materinstva

6. Чеховська І. В. Соціальний захист одиноких матерів: аналіз основних положень законодавства / І. В. Чеховська // Актуальні проблеми сучасності : міжнародний юридичний вісник (теорія та практика). – 2017. – № 1 (5). – 191–201.

7. Чеховська І. В. Суругатне материнство: теоретико-правові підходи до розуміння / І. В. Чеховська // Міжнародний юридичний вісник Університету ДФС України. – 2017. – № 6. – С. 58–65.

8. Чурпіта Г.В. Встановлення судом факту батьківства (материнства). URL: [http:// www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tsprv_2016_3_13.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/tsprv_2016_3_13.pdf)

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Декларація прав дитини, затв. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН : від 20 листопада 1959 р. [Електрон-ний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

2. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (15.10.1975, № ETS85)// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_568](http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_568)

3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров'я України : від 9 вересня 2013 р. № 787 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 82. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>

4. Про затвердження Порядку підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я : постанова Кабінету Міністрів України : від 9 січня 2013 р. № 9 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 3. – Ст. 65.

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

ТЕМА 7.

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ТА МАЙНОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ БАТЬКІВ ТА ДІТЕЙ

Практичне заняття

1. Поняття та ознаки особистих немайнових правовідносин. Обов'язок батьків зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

2. Види та загальна характеристика окремих особистих немайнових прав батьків та дітей:

2.1. право дитини на ім'я;

2.2. право дитини на належне батьківське виховання;

2.3. право дитини на місце проживання;

2.4. право дитини на висловлення своєї думки;

2.5. право на захист прав та інтересів.

3. Захист прав та інтересів дитини.

4. Підстави позбавлення батьківських прав, правові наслідки позбавлення батьківських прав.

5. Права батьків і дітей на майно. Роздільне та спільне сумісне майно батьків та дітей. Особливості управління майном дітей. Використання доходу від майна дітей.

Рекомендована література

1. Антонюк О. І. Сімейно-правова відповідальність за прострочення сплати аліментів на дитину / О. І. Антонюк // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Матвєєвські цивілістичні читання), (Київ, 16 вересня 2010 р.). – К. : КНТ, 2011. – С. 113–117.

2. Бірюков І. А. Правове становище батьків і опікунів при укладенні ними правочинів стосовно своїх малолітніх дітей чи підопічних їм осіб / І. А. Бірюков // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 6. – С. 65–71.

3. Глиняна К. М. Особливості вирішення спорів щодо права батьків на виховання дитини / К. М. Глиняна // Часопис цивілістики. – 2016. – №21. – С. 32-36.

4. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей : монографія / Л. В. Красицька. – К. : Видавництво Ліра-К, 2015. – 628 с.

5. Кидалова А. Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей : характеристика окремих видів / А. Кидалова // Право України. – 2003. - №5. – С.51-56.

6. Маломуж О. Згода органів опіки та піклування при вчиненні батьками право чинів щодо майна їхніх дітей / Маломуж О. // Нотаріат для вас. – 2006. – №12.– С.19-22.

7. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

8. Сімейне право. Методичні рекомендації для студентів юридичного факультету. / Укл. д.ю.н. Дякович М.М.– Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка – 2018. –23 с.

9. Сімейне право. Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 081 – «Право» освітнього ступеня «Бакалавр» / Укл.: к. ю. н., доц.. Скрипник В.Л. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського – 2018. – 31 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Декларація прав дитини, затв. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН : від 20 листопада 1959 р. [Електрон-ний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

2. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 91.

3. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні : Указ Президента України : від 16 грудня 2011 р. № 1163 / Офіційний вісник України. – 2011. – № 101.

4. Про питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язані з захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 //Офіційний вісник України. – 2008. - № 76. – Ст.2561.

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

ТЕМА 8.

ФОРМИ СІМЕЙНОГО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Практичне заняття

1. Історія становлення законодавства про усиновлення в Україні. Поняття та функції усиновлення.

2. Усиновлювачі. Переважне право на усиновлення дитини. Порядок усиновлення дітей, які є громадянами України і проживають в Україні або за межами України, іноземними громадянами.

3. Особливості усиновлення повнолітніх осіб. Суб'єкти надання згоди на усиновлення. Порядок усиновлення. Особливості судового розгляду справ про усиновлення. Таємниця усиновлення:

3.1. Підстави, порядок та правові наслідки визнання усиновлення недійсним.

3.2. Підстави, порядок та правові наслідки скасування усиновлення.

4. Поняття, правова сутність та мета встановлення опіки та піклування.

5. Роль органів держави у відносинах опіки та піклування. Порядок встановлення та припинення опіки (піклування). Особи, які можуть бути опікунами (піклувальниками).

6. Застосування норм міжнародного права у питаннях опіки та піклування. Функції органів опіки та піклування щодо майна дитини. Патронат. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.

7. Порядок усиновлення дітей, які є громадянами України і проживають в Україні або за межами України, іноземними громадянами

Вирішення питання опіки (піклування), які ускладнені іноземним елементом.

Рекомендована література

1. Борисова В. І. До питання про форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за сімейним законодавством України / В. І. Борисова // Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 123–133.

2. Лінік Є.П., Омельчук Т.В. Опіка та піклування / Центр правових досліджень. – К.: Видавець Фурса С.Я., 2006. – 52 с.

3. Логвинова М. Особи, які можуть бути усиновлювачами / М. Логвинова // Підприємництво, господарство і право . – 2007. – №9. – С.15-18.

4. Логінова М. Правові наслідки позбавлення батьківських прав / М. Логінова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. – Львів. – 2004. – С.285-288.

5. Майданик Р. Договір про сурогатне материнство за українським правом: питання терії та практики / Р. Майданик // Право України. – 2012. – № 9. – С. 215–225.

6. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / З. В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.

7. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

Перелік нормативно-правових актів і судової практики

1. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях, прийнята резолюцією 41/ 85 Генеральної Асамблеї : від 3 грудня 1986.

2. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном Укладено в Нью-Йорку 20 червня 1956 року (Про приєднання до Конвенції з заявою див. Закон N 15-V (15-16) від 20.07.2006, ВВР, 2006, N 39, ст.325) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення: 05.08.2019).

3. Декларація прав дитини, затв. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН : від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_131.

4. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року № 564 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/564-2002-%D0%BF>.

5. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року № 564 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2002-%D0%BF>.

6. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року № 564 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2002-%D0%BF>.

7. Про внесення змін до Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновленими, осіб, які бажають усиновити дитину та здійснення нагляду за дотриманням прав дитини після усиновлення. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2007 р. № 1213 //Офіційний вісник України. – 2007. - № 78. – Ст.2895.

8. Правила опіки та піклування, затвержені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України № 34/166/131/88 від 26.05.1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0387-99>.

9. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : постанова Пленуму Верховного Суду України : від 30 березня 2007 р. № 3 // Вісник Верховного Суду України. –2007. – № 5. – С. 7–11.

ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ТА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Індивідуальне завдання підлягає захисту студентом на заняттях, які призначаються додатково. Індивідуальне завдання може бути виконане у різних формах. Студенти можуть зробити його у вигляді реферату. Реферат повинен мати обсяг 18-24 сторінок А4 тексту (кегель Times New Roman, шрифт 14, інтервал 1,5), включати план, структуру основної частини тексту відповідно до плану, висновки і список літератури, складений відповідно до ДСТУ 8302:2015. В рефераті можна помістити словник базових понять до теми. Водночас індивідуальне завдання може бути виконане в інших формах, наприклад, у вигляді презентації у форматі Power Point. В цьому разі обсяг роботи визначається індивідуально – залежно від теми.

Як виконання індивідуального завдання за рішенням викладача може бути зарахована участь студента у міжнародній або всеукраїнській науково-практичній конференції з публікацією у матеріалах конференції тез на одну з тем, дотичних до змісту дисципліни, або публікація статті на одну з таких тем в інших наукових виданнях.

Текст індивідуального завдання подається викладачу не пізніше, ніж за 2 тижні до закінчення семестру. Заняття із захисту індивідуальних завдань призначаються не пізніше, ніж за 1 тиждень до закінчення семестру. Викладач має право вимагати доопрацювання індивідуального завдання, якщо воно не відповідає вимогам.

Тематика індивідуальних завдань для студентів денної та контрольних робіт для студентів заочної форми навчання

1. Етапи розвитку сімейного права. Джерела сімейного права.
2. Договірне регулювання сімейних відносин. Роль звичаїв у регулюванні сімейних відносин. Соціальні регулятори сімейних відносин.
3. Поняття, умови та порядок укладення шлюбу.
4. Шлюбний договір. Визначення у шлюбному договорі правового режиму майна.
5. Розірвання шлюбу за рішенням суду за спільною заявою подружжя, яке має дітей. Право на пред'явлення позову про розірвання шлюбу. Встановлення режиму окремого проживання подружжя. Правові наслідки порушення зобов'язання.
6. Законний правовий режим майна подружжя.
7. Правовий режим майна подружжя за шлюбним договором.

8. Спеціальні підстави для стягнення аліментів на утримання одного з подружжя. Право на утримання жінки чи чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою.

9. Накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Припинення права одного з подружжя на утримання.

10. Способи надання утримання одному з подружжя. Договір подружжя про надання утримання.

11. Договір між батьками про сплату аліментів на дитину. Припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

12. Договір подружжя про надання утримання.

13. Визнання батьківства та материнства за рішенням суду.

14. Загальні засади регулювання сімейних відносин.

15. Порядок визначення прізвища, імені, по батькові та реєстрація громадянства дітей.

16. Відповідальність за прострочення сплати аліментів.

17. Обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків.

18. Таємниця усиновлення. Правові наслідки усиновлення.

19. Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання.

20. Особисті немайнових відносин. Права та обов'язки матері і батька дитини.

21. Патронат. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.

21. Участь органу опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів.

23. Влаштування дітей - сиріт, позбавлених батьківського піклування.

24. Способи та порядок поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Застосування позовної давності до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

25. Право спільної сумісної власності батьків і дітей. Управління майном дитини.

26. Аліментні обов'язки фактичних вихователів і вихованців.

27. Особливості усиновлення за участю іноземців та осіб без громадянства.

28. Застосування норм міжнародного права у питаннях опіки та піклування. Порядок усиновлення дітей, які є громадянами України і проживають в Україні або за межами України, іноземними громадянами. Вирішення питання опіки (піклування), які ускладнені іноземним елементом.

29. Порядок укладення шлюбів громадян України з іноземними громадянами та іноземних громадян між собою в Україні.

30. Порядок розірвання шлюбу громадян України з іноземними громадянами і шлюбів іноземних громадян між собою в Україні.

31. Порядок реєстрації актів громадянського стану громадян України, що проживають поза межами України. Застосування іноземних законів і міжнародних договорів.

ПИТАННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття та предмет сімейного права . Метод сімейного права. Основні принципи сімейного права. Джерела сімейного права.

2. Конституція України в системі джерел сімейно-правових норм.

3. Сімейний кодекс України як основне джерело сімейного законодавства України.

4. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства.

5. Договір та звичаї як джерела сімейно-правових норм.

6. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства.

7. Поняття сім'ї. Ознаки та підстави виникнення сім'ї за законодавством України.

8. Поняття та види сімейних правовідносин. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин. Акти цивільного стану. Суб'єкти сімейних правовідносин.

9. Кровне споріднення, лінії та ступені споріднення. Правове значення свояцтва. Строки в сімейному праві. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків. Захист сімейних прав та інтересів.

10. Принципи сімейного права. Договірне регулювання сімейних відносин. Роль звичаїв у регулюванні сімейних відносин. Соціальні регулятори сімейних відносин.

11. Поняття та ознаки шлюбу. Конкубат: історія та сучасність. Умови та порядок укладення шлюбу. Державна реєстрація шлюбу, її правове значення. Правові наслідки відмови від укладення шлюбу. Презумпція згідності шлюбу.

12. Поняття недійсності шлюбу. Підстави недійсності шлюбу: правові моделі визнання шлюбу недійсним (абсолютна та відносна недійсність шлюбу); санація недійсного шлюбу. Правові наслідки недійсності шлюбу, їх види. Визнання шлюбу неукладеним.

13. Підстави припинення шлюбу за законодавством України. Припинення шлюбу шляхом його розірвання. Порядок розірвання шлюбу в адміністративному порядку. Порядок розірвання шлюбу в судовому порядку. Визнання розірвання шлюбу фіктивним.

14. Поновлення шлюбу після його розірвання. Правові наслідки припинення шлюбу. Режим окремого проживання (інститут сепарації).

15. Порядок реєстрації актів громадянського стану громадян України, що проживають поза межами України. Застосування іноземних законів і міжнародних договорів.

16. Поняття та характеристика майнових правовідносин подружжя. Правовий режим майна подружжя.

17. Законний та договірний режим майна подружжя (загальна характеристика). Право спільної сумісної власності подружжя. Види законного режиму майна. Договірний режим майна подружжя.

18. Право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Способи та порядок поділу майна подружжя. Застосування позовної давності до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

19. Накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

20. Поняття, особливості та види зобов'язань по утриманню. Загальні та спеціальні умови для виникнення права в одного з подружжя на утримання.

21. Способи надання утримання. Розмір аліментів. Позбавлення права на утримання або обмеження його строком. Договір подружжя про надання утримання.

22. Особливості зобов'язань по утриманню жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю.

23. Походження як підстава виникнення правовідносин між батьками та дітьми. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою. Презумпції батьківства та материнства.

24. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. Добровільне визнання батьківства.

25. Підстави, суб'єкти та порядок судового визнання батьківства. Встановлення факту батьківства (материнства).

26. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

27. Оспорювання запису про батьківство (материнство). Позовна давність.

28. Поняття та ознаки особистих немайнових правовідносин.

29. Реєстрація народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

30. Види та загальна характеристика окремих особистих немайнових прав батьків та дітей. Право дитини на ім'я. Право дитини на належне батьківське виховання. Право дитини на місце проживання. Право дитини на висловлення своєї думки. Право на захист прав та інтересів.

31. Захист прав та інтересів дитини.

32. Підстави позбавлення батьківських прав, правові наслідки позбавлення батьківських прав.

33. Права батьків і дітей на майно. Роздільне та спільне сумісне майно батьків та дітей. Особливості управління майном дітей. Використання доходу від майна дітей.

34. Історія становлення законодавства про усиновлення в Україні. Поняття та функції усиновлення.

35. Порядок усиновлення дітей, які є громадянами України і проживають в Україні або за межами України, іноземними громадянами

36. Опіка (піклування), дітей які ускладнені іноземним елементом.

37. Суб'єкти надання згоди на усиновлення. Порядок усиновлення. Особливості судового розгляду справ про усиновлення. Таємниця усиновлення.

38. Підстави, порядок та правові наслідки визнання усиновлення недійсним.

39. Підстави, порядок та правові наслідки скасування усиновлення.

40. Роль органів держави у відносинах опіки та піклування. Функції органів опіки та піклування щодо майна дитини.

41. Патронат. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.

42. Застосування норм міжнародного права у питаннях опіки та піклування.

МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

Вивчення курсу «Сімейне право» в організаційному плані здійснюється за модульно-рейтинговою системою, яка спрямована на активізацію поглибленого засвоєння студентами конституційно-правових явищ, сучасних державно-правових відносин і політичних процесів і самостійну творчу роботу з формування власної правової культури.

Рейтингова оцінка з дисципліни – це сума оцінок (балів) усіх видів навчання студентів, які передбачаються навчальною програмою. До них відносяться :

- відвідування лекцій і наявність та якість конспектів лекцій;
- відвідування семінарів та участь в них:
  - а) виступи з доповідями ,
  - б) доповнення доповідей,
  - г) вміння формулювати і ставити питання, вести дискусії
- написання та захист індивідуальних завдань.

Модульний контроль проводиться після завершення практичних занять і здійснюється за навчальними матеріалом, що розглядався в курсі. Формою модульного контролю є письмові контрольні роботи, тестування та усне опитування студентів.

До модульного контролю допускаються студенти, які виконали усі види навчальних робіт, передбачених навчальною програмою.

За дозволом деканату та за згодою кафедри окремі студенти (при наявності необхідної мотивації) можуть в додатковий час спробувати підвищити свій рейтинг модульного контролю.

Розподіл балів для дисципліни з формою контролю залік

Поточне оцінювання.									Індивідуальні завдання	Сума балів
Модуль 1										
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	
25				25		25			25	100

При оцінюванні знань студентів використовується чотирибальна шкала оцінювання (5, 4, 3, 2), яка водночас приводиться у відповідність до європейської шкали оцінювання ECTS за таблицею:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку

діяльності			
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Студенту, який має підсумкову оцінку за дисципліну від 35 до 59 балів, призначається додаткова залікова сесія. В цьому разі він повинен виконати додаткові завдання, визначені викладачем.

Студент має право на опротестування результатів контролю (апеляцію). Правила подання та розгляду апеляції визначені внутрішніми документами КНУБА, які розміщені на сайті КНУБА та зміст яких доводиться до студентів на початку вивчення дисципліни.

ПОЛІТИКА ЩОДО АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

1. Списування під час тестування та інших опитувань, які проводяться у письмовій формі, заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів). У разі виявлення фактів списування з боку студента він отримує інше завдання. У разі повторного виявлення призначається додаткове заняття для проходження тестування.

2. Тексти індивідуальних завдань (в т.ч. у разі, коли вони виконуються у формі презентацій або в інших формах) перевіряються на плагіат. Для цілей захисту індивідуального завдання оригінальність тексту має складати не менше 70%. Виключення становлять випадки зарахування публікацій студентів у матеріалах наукових конференціях та інших наукових збірниках, які вже пройшли перевірку на плагіат.

ПОЛІТИКА ЩОДО ВІДВІДУВАННЯ

1. Студент, який пропустив аудиторне заняття з поважних причин, має продемонструвати викладачу та надати до деканату ФУПП документ, який засвідчує ці причини.

2. Студент, який пропустив лекційне заняття, повинен законспектувати зміст цього заняття та продемонструвати конспект викладачу до складання заліку.

3. Студент, який пропустив практичне заняття, повинен законспектувати джерела, які були визначені викладачем як обов'язкові для конспектування, та продемонструвати конспект викладачу до складання заліку.

4. За об'єктивних причин (хвороба, міжнародне стажування тощо) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням із керівником курсу.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

I. Законодавчі акти, міжнародні договори

1. Конституція України; прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенцію ратифіковано законом № 475/97-ВР від 17.07.97) (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, Протоколом № 14 від 13 травня 2004 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 05.08.2019).

3. Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 року) (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року), (Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.08.2019).

4. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном Укладено в Нью-Йорку 20 червня 1956 року (Про приєднання до Конвенції з заявою див. Закон N 15-V (15-16) від 20.07.2006, ВВР, 2006, N 39, ст.325) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення: 05.08.2019).

5. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (Про приєднання до Конвенції із заявами та застереженням

додатково див. Закон N 136-V (136-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.417) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002 (дата звернення: 05.08.2019).

6. Конвенція про визнання розлучень та рішень щодо окремого проживання подружжя (Гаага, 1 червня 1970 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_925 (дата звернення: 05.08.2019).

7. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (Про приєднання до Конвенції із заявою та застереженням додатково див. Закон N 135-V (135-16) від 14.09.2006, ВВР, 2006, N 43, ст.416)) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 05.08.2019).

8. Конвенція про укладення та визнання дійсності шлюбів (Гаага, 14 березня 1978 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_916 (дата звернення: 05.08.2019).

9. Конвенція про право, що застосовується до режимів власності подружжя (Гаага, 14 жовтня 1978 року) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_923 (дата звернення: 05.08.2019).

10. Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 05.08.2019).

11. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (Про приєднання України до Конвенції з заявою див. Закон N 3303-IV (3303-15) від 11.01.2006, ВВР, 2006, N 16, ст.140) (Про набрання чинності Конвенції для України додатково див. Лист (v1320321-11) від 29.04.2011) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188 (дата звернення: 05.08.2019).

12. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях, прийнята резолюцією 41/ 85 Генеральної Асамблеї : від 3 грудня 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_131.

13. Декларація прав дитини, затв. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН : від 20 листопада 1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_131.

14. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) (Конвенцію ратифіковано Законом N 3017-VI (3017-17) від 15.02.2011 із застереженням та заявою) База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17 (дата звернення: 05.08.2019).

15. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) (Конвенцію ратифіковано Законом N 3017-VI (3017-17) від 15.02.2011 із застереженням та заявою) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17 (дата звернення: 05.08.2019).

16. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (Конвенцію ратифіковано Законом N 862-VI (862-17) від 14.01.2009) // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568 (дата звернення: 05.08.2019).

17. Закон України — Про внесення змін до Закону України — Про державну допомогу сім'ям з дітьми від 22.03.2001 р.

18. Закон України — Про охорону дитинства від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 30. — Ст. 142.

19. Закон України - Про запобігання та протидію домашньому насильству (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35).

20. Закон України "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" від 1 липня 2010 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 5, ст.21).

21. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні : Указ Президента України : від 16 грудня 2011 р. № 1163 / Офіційний вісник України. — 2011. — № 101. — Ст. 3697.

22. Про питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язані з захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 // Офіційний вісник України. — 2008. - № 76. — Ст.2561.

23. Про охорону дитинства : Закон України : від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 30. — Ст. 142.

24. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні : Указ Президента України : від 16 грудня 2011 р. № 1163 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 101. — Ст. 3697.

25. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України : від 15 листопада 2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 10. — Ст. 70.

26. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : постанова Пленуму Верховного Суду України : від 21 грудня 2007 р. № 11 // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 1.

27. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : постанова Пленуму Верховного Суду України : від 30 березня 2007 р. № 3 // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 5. — С. 7–11.

28. Про ратифікацію Європейської конвенції про здійснення прав дітей : Закон України : від 3 серпня 2006 р. № 69-V // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 41. — Ст. 354.

29. Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом : Закон України : від 14 січня 2009 р. № 862-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 27. — Ст. 348.

30. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) : Закон України : від 15 лютого 2011 р. № 3017-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 35. — Ст. 346.

31. Про ратифікацію Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання : Закон України : від 11 січня 2013 р. № 26-VII // Офіційний вісник України. – 2013. – № 12. – Ст. 453.

32. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

33. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

II. Підручники, навчальні посібники, конспекти та тексти лекцій

2.1. Підручники:

34. Дзера О. В. Сімейне право України. - Підручник. - Юрінком інтер. – 2016. – 520 с.

35. Сімейне право України: Підручник / За ред. Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2010. – 320 с.

36. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 320 с.

37. Сімейне право України: Підручник / С.Б. Булеца, В.В. Заборовський, В.Г.Фазикош та ін. ; за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. – К. : Знання, 2015. – 375 с.

2.2. Посібники:

38. Бичкова С. С. Сімейне право України : термінол. слов. / С. С. Бичкова, О. В. Куриліна Ю. Ф. Іванов; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. Справ – Київ : Освіта України, 2017 – 92 с.

39. Гузь Л. Є., Гузь А. В. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України. Навчальний посібник. – Х.: Видавничий будинок «ФАКТОР», 2011. – 576 с.

40. Дякович М. М. Сімейне право України: Навчальний посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. – К.: Правова єдність, 2012. – 551 с.

41. Лепех С. М. Сімейне право України: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 318 с.

42. Майданик Р. А. Репродуктивні права: сурогатне материнство: навчально-практичний посібник. – К. – 2013. – 47 с.

43. Сімейне право України: Навч. посібник – 2-ге вид., виправл. і доп. / Апопій І. В. – К.: ЦУЛ, 2019. – 360 с.

44. Сімейне право України : навчальний посібник / Т. А. Кобзева, В. С. Шапіро. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – 90 с.

45. Сімейне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів / Тетарчук І.В. – ЦНЛ, 2017. – 176 с.

2.3. Методичні роботи:

46. Сімейне право України. Практикум для студентів юридичного факультету. / Укл.: Лепех С.М. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2018 р. – 66 с.

47. Сімейне право. Методичні рекомендації для студентів юридичного факультету. / Укл. д.ю.н. Дякович М.М.– Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка – 2018. –23 с.

48. Сімейне право. Методичні вказівки щодо семінарських занять і самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання зі спеціальності 081 – «Право» освітнього ступеня «Бакалавр» / Укл.: к. ю. н., доц.. Скрипник В.Л. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського – 2018. – 31 с.

49. Сімейне право. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 081 «Право» / Укл.: Колодій І.М. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2018. – 53 с.

50. Чеховська І. В. Сімейне право : практикум / І. В. Чеховська, Л. О. Самілик. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 132 с.

III. Інформаційні ресурси

Офіційний веб-сайт Президента України. - <http://president.gov.ua>

Нормативні акти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
www.nau.kiev.ua.

Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL:
<http://www.kmu.gov.ua>

Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:
<http://www.rada.kiev.ua/>

Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL:
<http://www.mlsp.gov.ua>

Ліга Бізнес – Інформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
www.liga.net. Українське право [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
www.ukrpravo.com.

<http://library.knuba.edu.ua/> Бібліотека КНУБА

<http://org2.knuba.edu.ua/>. Освітній портал КНУБА.

Навчальне видання

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Методичні рекомендації
до вивчення дисципліни для студентів
спеціальності «Право»

Укладачі:

ЄГОРОВ Владислав Володимирович
МОТУЗЕНКО Богдан Ігорович
ЯРОЩУК Інна Володимирівна